

УДК 355.02:94 (477)

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2025.59.13739>

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНИХ ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Олексій СУХИЙ

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра новітньої історії України імені Михайла Грушевського,
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, України
e-mail: o.sukhyy@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0631-0910

У статті на основі вивчення звернення матеріалів і здійснених військово-історичних проєктів представлено визначено сучасні теоретико-методологічні підходи до сучасного вивчення військової історії. Проаналізовано дослідницькі методи, які використовуються при виконанні військово-історичних проєктів та означено інститути та фахівців, завдяки яким відбувається їх реалізація. Окремі сюжети пов'язані із аналізом волонтерського руху в Україні, який розпочався ще у 2014 р., а особливого значення набув в роки повномасштабної російсько-української війни 2022–2025 років; розглядаються також усно-історичні дослідження. Теоретико-методологічні аспекти наукових пошуків, які ведуться в терені військової історії базуються на кращих методологічних зразках зарубіжної та української історіографії. У статті привнесено результати українських військових істориків щодо періодизації російсько-української війни 2014–2025 років і доктрину захисту України в умовах російської агресії.

Ключові слова: російсько-українська війна 2014–2025 років, теоретико-методологічні аспекти, усно-історичні дослідження, українська історіографія, методологія наукового пізнання.

Постановка проблеми. Методологія науково пізнання в цілому, як і кожного окремо взятого дослідження, являє собою непростий набір механічно пристосованих пізнавальних інструментів для одержання результатів студіювання певного явища, у нашому випадку подій та явищ військової історії сучасного етапу російсько-української війни 2014–2025 років.

Це органічна сукупність пізнавальних підходів, котрі іменують епістемологічними. Не випадково міркування гносеологічного порядку повинні передувати будь-якій спробі теоретичного узагальнення. Бо одразу ж постає питання про підставові основи, якість такого узагальнення, можливості його раціональної верифікації та ціннісний вимір, котрий властивий студіям з гуманітаристики, а в їх числі науковим пошукам та узагальненням з подієвої військової історії.

Важливе місце в методології військово-історичного дослідження займають дослідницькі принципи. Принципи традиційно розуміються як вихідні поняття науки, які визначають основні способи розв'язання поставленої проблеми. Оскільки вони висувають певні загальні вимоги, яким повинен керуватися кожний дослідник у своїй галузі знання, особливо коли йдеться про таку сферу як дослідження з військової теорії, подієвої військової історії, військово-технічного співробітництва тощо. Ми ставимо собі за мету відтворити добре відомі визначення методів (прийомів) дослідження, механічно поєднуючи їх з тематичною спрямованістю дослідницького військового проєкту.

Метою статті є проаналізувати зміст теоретико-методологічних підходів до сучасних військово-історичних досліджень, визначити джерельну базу та головні напрями військово-історичних досліджень.

Аналіз досліджень. Формулюючи предмет та об'єкт дослідницької теми, слід виокремити відповідну проблему, беручи до уваги висновки Р. Дж. Колінгвуда про те, що автономія історичної думки у своїй найпростішій формі знаходить вираз у відборі окремих даних (джерельних матеріалів)¹. Ось чому у проєкті важливо реалізувати ті методологічні презумпції, з якими британський класик теорії та методології історії радить приступати до освоєння історичного матеріалу. Принцип історизму вимагає вивчати будь-яке явище історії в його генезисі та розвитку, обумовленості й неповторній індивідуальності.

Сучасні дослідження у сфері військової історії зосереджені у декількох центрах: Національному університеті оборони України імені Івана Черняхівського ("Вісник Національного університету оборони України")², Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

¹ Робін Дж. Колінгвуд, *Ідея історії*. (Київ: Основи, 1996); С. Ганус, "Коллінгвуд Робін Джордж" у *Політична енциклопедія*, ред.: Юрій Левенець та ін. (Київ: Парламентське видавництво, 2011).

² "Вісник Національного університету оборони України" є науковим психологічним виданням, в основу діяльності якого покладено публікацію наукових статей з метою їх поширення серед науковців України та за кордоном. Це науковий

(Військо-науковий вісник)³, Харківський національний університет Повітряних сил імені Івана Кожедуба (“Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України”, “Системи обробки інформації”, “Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил”, “Системи озброєння і військова техніка”)⁴ та ін.

Вивчення російської агресії проти України у 2014–2025 роках проводилось у системі інституцій Національної академії наук України. Зокрема в Інституті історії НАН України у відділі воєнно-історичних досліджень. Теоретико-методологічні підстави сучасних досліджень представлені у працях В. Смоля⁵, О. Лисенка⁶, В. Гінди⁷ та Т. Пастушенко⁸. Аналогічні дослідження здійснюються в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (І. Соляр, М. Литвин, П. Артимишин та ін.)⁹.

журнал з повністю відкритим доступом, що охоплює всі галузі психології, орієнтований на публікацію високоякісних статей про нові, оновлені, адаптовані або інноваційні методології та методи дослідження, аналітичні методи та дослідницьку практику по всьому спектру психологічних досліджень. Журнал прагне стати форумом для дослідників психології з усіх галузей психології та прагне пропонувати оригінальні та новаторські статті про методи дослідження, які просувають цю галузь. Цільова аудиторія матеріалів журналу – вчені, дослідники, студенти та практики в різних галузях психології, яким потрібен актуальний та інформативний контент про нові методи дослідження та дослідницьку практику. (Док. див.: <http://visnyk.nuou.org.ua>)

³ Науково-дослідні роботи в НАСВ здійснює лабораторія військово-історичних досліджень. Вони присвячені актуальній проблематиці: “Міжнародна військова допомога Силам оборони України у відсічі російській агресії в 2022–2024 роках”. В рамках теми вивчаються проблеми методології військово-історичних досліджень; питання постачання міжнародної військової допомоги у 2022–2024 роках та їх вплив на хід воєнних дій; координація військової допомоги у рамках “Рамштайн”: історія виникнення та діяльність у 2022–2024 роках; створення коаліцій за видами зброї: морська коаліція, артилерія, ракетні комплекси, бронетанкова техніка, безпілотники, літаки, ППО; міжнародні навчально-тренувальні місії ЗСУ у 2022–2024 роках; хроніка міжнародного військового співробітництва у 2024 р.; бібліографія до теми “Міжнародна військова допомога Силам оборони України у відсічі російській агресії в 2022–2024 роках”. Ще одна тема, яку представили науковці та офіцери військово-історичної лабораторії присвячена вивченню суспільного резонансу військових дій через призму вивчення експозицій музею. Тема дослідження “Обґрунтування рекомендацій щодо удосконалення музейної роботи у Збройних Силах України”. У рамках теми з’ясовувалися питання пошукової діяльності та комплектації фондів матеріалами з історії російсько-української війни; проведення виставок “Батьківщина-Мати. Переозначення”, вивчення віртуальних засобів представлення ворожої агресії; висвітлення у музеях вигляду Ірпіня, Бучі, Гостомеля, Бородянки, Горинки, Стоянки після російської окупації; дослідження військової тематики у фондах Львівського історичного музею.

⁴ Тематика досліджень пов’язана із вивченням: Розвиток та застосування Повітряних Сил, інших видів Збройних Сил України, удосконалення їх системи управління; Розвиток, бойове застосування та озброєння авіації; Розвиток, бойове застосування та озброєння зенітних ракетних військ; Розвиток, бойове застосування та озброєння радіотехнічних військ; Розвиток радіотехнічного забезпечення, АСУ та зв’язку Повітряних Сил; Проведення військових місій та операцій з врегулювання кризових ситуацій; Історичні питання; Загальні питання. Як окремі дослідницько-пошуковий напрям виділяють: Обробка інформації в складних технічних системах; Обробка інформації в складних організаційних системах; Математичні моделі та методи; Інфокомунікаційні системи; Інформаційні технології та системи управління; Захист інформації та кібернетична безпека; Метрологія, інформаційно-вимірювальні технології та системи; Інформаційні технології в освіті; Інформаційні технології для запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій. В університетських вісниках представлено також дослідницькі розділи: Збройна боротьба: теорія, забезпечення, досвід; Актуальні питання розвитку Збройних Сил; Літальні апарати: аеродинаміка, силові установки, обладнання, озброєння та застосування; Зв’язок, радіотехніка, радіолокація, акустика та навігація; Кібернетика та системний аналіз; Механіка, машинознавство та електропостачання; Метрологія та вимірювальна техніка. (Див. док.: <https://journal-hnups.com.ua/index.php/home/subjects>)

⁵ Віталій Смолій, Станіслав Кульчицький, Лариса Якубова, “Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи. Аналітична доповідь”, відп. ред. Геннадій Боряк (Київ: Інститут історії України, 2016).

⁶ Олександр Лисенко, “Деякі теоретичні і практичні аспекти усної історичної студії в умовах російсько-української війни”, у *Війна, наука та емоції: (не)проговорене. Збірник матеріалів Міжнародного воркшопу (м. Чернігів, 21-22 лютого 2024 р., 19–24)*; Олександр Лисенко, “Криза Російської Православної Церкви крізь призму війни РФ проти України (на матеріалах інтерв’ю та публікацій А. Кураєва)” у *Сторінки воєнної історії України: збірник наукових статей* 28, 213–232.

⁷ Володимир Гінда, “Російський кіднепінг в Україні: види та мотиви”, *Український історичний журнал* 2 (2024): 24.

⁸ Тетяна Пастушенко, “Хронологія битви за Київ: день за днем. Огляд вебресурсу: Хроніки оборони Києва: лютий–квітень 2022”, *Український історичний журнал* 1 (2024); В. Грицюк, О. Лисенко, Т. Пастушенко, “Друга світова в контексті російсько-української війни: основні наративи й перспективи дослідження” *Український історичний журнал* 4 (2024): 5.

⁹ Павло Артимишин, Ігор Соляр, “Між загрозою для суверенітету й регіональним лідерством: Україна та російські інтеграційні проекти на пострадянському просторі” *Український історичний журнал* (2022): 33–45; Павло Ткачук, Андрій Харук та ін., *Нарис історії Сухопутних військ Збройних Сил України (1991–2021)*. (Львів: НАСВ, 2022); Микола Литвин, Любомир Хахула, *Путінська Росія: початок краху шовіністичних комплексів та імперських амбіцій. Росія–Україна: зради, союзи, війни* / відп. ред. М. Литвин (Львів: “Астон”, 2022), 785–793; Микола Литвин, Любомир Хахула, “Особливості військово-політичної співпраці України і Польщі у період розгортання повномасштабної російської агресії [Specyfika współpracy wojskowo-politycznej między Ukrainą a Polską w czasie rosyjskiej agresji]” *6 Wojna na Ukrainie a polsko-ukraińskie partnerstwo strategiczne. Analizę – refleksje – kalendarium* / pod red. Stanisława Stępnia (Warszawa-Przemyśl, 2023), 123–142; Микола Литвин, “Спротив країн Центральної Європи новітній агресії Росії проти України [Sprzeciw państw Europy Centralnej wobec obecnej agresji Rosji na Ukrainę]” *у Wojna na Ukrainie a polsko-ukraińskie partnerstwo strategiczne. Analizę – refleksje – kalendarium*” / pod red. S. Stępnia (Warszawa; Przemyśl 2024), 105–144.

Вивчення російсько-української агресії в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України розпочалося із проєктів, які були присвячені усній історії та вивченню феномену волонтерського руху. Автори представили цілісний образ волонтерського руху в Україні, який був сформований внаслідок Революції гідності та подій російсько-української війни у Донецькій та Луганській областях. Видання ілюструє суспільні настрої в Україні напередодні та на початку бойових дій, історичні аспекти та світові практики волонтерського руху, його зв'язок із формами громадянської активності. Завдяки матеріалам з усної історії представлено діяльність різноманітних волонтерських груп організацій, роботу окремих волонтерів. До заслуг авторів слід віднести з'ясування правової бази волонтерського руху, способів комунікацій волонтерів, формування образів волонтерів у ЗМІ. У виданні проаналізовані піднесення та спади волонтерського руху та з'ясовано їх причини. Як зазначають автори, засобами історичної науки створено перший варіант “великої розповіді” про волонтерство в Україні під час бойових дій, а волонтерський рух представлено як унікальний досвід самоорганізації суспільства та його об'єднання перед зовнішньою загрозою, підкреслено велику роль волонтерів як посередників між просторами війни та миру в сучасній Україні¹⁰.

Соціально-правові аспекти волонтерського руху представлені в роботах науковців Державного інституту сімейної та молодіжної політики. Автори зазначають, що в сучасній науці мало робіт, які б розкривали комплексний характер волонтерської діяльності в Україні в контексті безпекових викликів. У роботі автори зупиняються на теоретичному та методологічному обґрунтуванні дослідження інституту волонтерства та волонтерської діяльності. У роботі використовується міжнародно-правовий досвід, а проблематика видання має також велике значення в системі науково-методичного забезпечення національної безпеки України. Підкреслюємо, що на думку авторів волонтерська діяльність представлена як соціальний феномен і складова соціальної роботи. У праці акцентовано на підходах до розуміння волонтерської діяльності, класифікації та особливостей здійснення добровільної допомоги, розглянуто державно-правові засади волонтерських організацій, міжнародний досвід волонтерства, напрями удосконалення нормативно-правового й інституційного забезпечення такої діяльності в Україні¹¹.

У рамках феміністичних досліджень як окремий напрям виділяють жіноче волонтерство в умовах російсько-української війни. У виданні Київського національного університету імені Тараса Шевченка “Українознавчий альманах” зазначається, що у дослідженні жіночого волонтерства важливим є розглянути усі його види, типи і форми, які задіяні у суспільному просторі як воюючі країни, так і зарубіжних структур пов'язаних із національним волонтерством. Зазначається, що широкомасштабний волонтерський рух є поряд із діяльністю ЗСУ важливою складовою у боротьбі з тоталітарним путінським режимом¹².

Теоретико-методологічні засади усно-історичних досліджень та їх використання в сучасній військовій історії представлені у роботах Г. Боднар, яка очолює Центр усної історії кафедри новітньої історії України імені Михайла Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка. Авторка аналізує ключові моменти методики запису інтерв'ю з незавершеного минулого (при інтерв'юванні учасників Революції гідності, російсько-української війни, волонтерів) і роботи з травматичним досвідом. Г. Боднар зазначає, що ініціативи записів “тут і зараз” виникли практично відразу з 2014 р., і за кілька років було здобуто перший досвід таких інтерв'ювань та зібрано чималий (щоправда, різноманітний) джерельний матеріал, який якісно вирізняє усну історію в Україні на тлі регіону. Авторка зазначає, що в записах стверджується, що в записах про нещодавнє важливо керуватися внутрішньою готовністю свідків розказувати, розуміти різний потенціал біографічного і тематичного наративного (напівструктурованого) інтерв'ю, дещо змінені категорії обох співтворців усної історії – оповідача та інтерв'юера, проблематичність всеохопності й дотримання вибірки, значущість взаємодії дослідників і наративів не лише під час запису, а навіть більше на підготовчому етапі та після інтерв'ю. У теоретико-методологічному аспекті Г. Боднар зазначає, що усноісторичні студії незавершеного минулого актуалізують питання саморефлексивності та самоетики дослідників,

¹⁰ *Про гідність. Волонтерський рух в Україні 2013–2017 років*, за редакцією Олени Аркуші, Миколи Литвина (Львів: Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2018).

¹¹ Павло Горінов, *Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження*. (Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022).

¹² Д. Товмаш, І. Грабовська, С. Кагамлик, “Волонтерство жіноцтво як ефективна складова боротьби з російським агресором (соціо-філософський та філософсько-світоглядний аналіз)” у *Українознавчий альманах* 32 (Київ: “Міленіум”, 2023), 43–50.

зокрема потребу усвідомлення ними ризиків (морального і фізичного) щодо нараторів, інтерв'юєрів і третіх осіб, різні позиції дослідників-інсайдерів та аутсайдерів, проблематичність дослідницького аналізу таких записів і їхнього удоступнення¹³.

Досвід вивчення волонтерського руху в період Революції Гідності, захоплення російськими агресорами Криму, військових дій на початковому етапі російської війни на Сході України уможливило належний теоретичний рівень подальших військово-історичних досліджень. Зокрема, важливим у розумінні історичної конкретики є також характеристики суспільно-політичної та соціокультурної ситуації в умовах російсько-української війни 2014–2025 років. У цьому контексті важливою є підтримка України у військово-економічній сфері з боку США, Канади та Європейських держав. Сучасні військово-історичні дослідження розкривають характер міжнародного співробітництва та підтримки України,¹⁴ допомогу від комісії у підготовці українських військових в Україні та за рубежом (Ю. Буракова та А. Гневашева стверджують, що близько 20% військовослужбовців пройшли підготовку за кордоном)¹⁵, а також міжнародні навчальні місії та ін.¹⁶

Принцип історизму, відповідно, знаходить своє втілення у різних аспектах генетичного підходу (історико-хронологічний або діахронний методи є двома сторонами однієї медалі), образно кажучи, це передбачає вивчення об'єкта / предмета в появі, становленні та розвитку; полягає у розчленуванні процесу еволюції досліджуваного об'єкта / предмета на ряд послідовно змінюваних в реальному історичному часі етапів і наступному порівнянні його функціонування на цих етапах. Цей метод дозволяє виявити певні закономірності, тенденції в еволюції предмета пізнання.

Представлений дослідницький проєкт опирається на принцип об'єктивності, який реалізується у декількох аспектах. Це робота з джерелами, вивчення конкретики подієвої історії та критики історичного досвіду.

Запорукою об'єктивності історичного дослідження є спеціально організований дослідницький процес, який передбачає різнобічне охоплення явищ для виявлення його сутності та багатоманітності, його зв'язків з історичним світом, сприяння на досягнутий рівень наукового знання з урахуванням висунутих точок зору, творчий підхід до застосування всієї сукупності різноманітних методів, а також врахуванням досягнень в інших галузях науки.

Дослідник Віталій Яремчук стверджує, що в українській історіографії домінує оціночний, а не аналітичний підхід, розгляд в категоріях “добра” та “зла”¹⁷. Такий підхід обумовлений не лише станом історіографічних пошуків, але й теоретико-методологічними підходами до історичних явищ. Особливо актуальним залишається цей підхід для військово-історичних студій.

Для сучасних досліджень важливим є філософсько-екзистенційний вимір, який склався в українській історичній науці традиційно на кращих національних зразках¹⁸.

Сучасний етап методологічних пошуків пов'язаний із історіографічними дослідженнями, які обумовлені тим, що відбуваються суттєві зміни самого предмету історіографії, коли на зміну проблемній історіографії приходить вивчення функціонування і трансформації історичного знання в соціокультурному контексті.

Нові підходи до історіописання визначаються визначенням питань дефініції, проблемами джерел та їх оцінок, питаннями історичного синтезу, модернізмом і постмодернізмом. Особливі зміни наступили у вивченні таких тем, як “жіноча історія”, заморська історія (азійська та африканська історія),

¹³ Галина Боднар, “Усна історія революції, війни і волонтерства в Україні: як працювати з незавершеним минулим” у *Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*, ред. Івола Литвин (Львів: Інститут українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича, 2023) 16, 268–300; Галина Боднар, “Сьогодні історія твориться в Україні. Усна історія і досвід незавершених революцій та війни: міркування про дискусійне і (не) очевидне” у *Слухати, чути, розуміти: Усна історія України ХХ–ХХІ ст.: збірник наукових праць/за наук. ред. Гелінада Грінченко*, (Київ: ТОВ Арт книга, 2021).

¹⁴ Павло Прохownik, “Міжнародне військово-співробітництво Збройних Сил України в роки російської агресії (2014–2021 рр.): історичний контекст”, (дис. доктора філософії, НАСВ Львів, 2023), 166–168.

¹⁵ Юрій Бураков, Анастасія Гневашева, “Допомога США, Канади і Великої Британії у підготовці Збройних Сил України в роки війни (2014–2024)” у *Wojna na Ukrainie. Rosyjski imperializm a niepodległość Ukrainy*, praca zbiorowa pod redakcją Stanisława Stepnia, (Warszawa, Przemyśl: fundacja Wolności i Demokracji, 2024), 157–174.

¹⁶ Анастасія Гневашева, “Міжнародна навчальна місія США для військовослужбовців Збройних Сил України (2014–2023) // Україна та цивілізаційні виклики: долаючи лихоліття війни (2014–2024)” у *Колективна монографія / за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, 12 березня 2024 р. м. Львів / упорядник Ігор Підкова* (Львів: 2024), 43.

¹⁷ Віталій Яремчук, *Минуле України в історичній науці УРСР післясталінської доби* (Острого: Вид-во Національного університету “Острозька академія”, 2009), 8.

¹⁸ Володимир Ващенко, *Лекції з історії української історичної науки другої половини ХІХ – початку ХХ століття* (М.І. Костомаров, В.Б. Антонович, М.С. Грушевський), (Дніпропетровськ: ДДУ, 1998), 8.

мікроісторія, усна історія, візуальна історія, історія політичної думки, переосмислення (історія тіла, довкілля та інших)¹⁹. У цьому контексті важливим є вивчення методології історії міжнародних відносин та усіх аспектів військового співробітництва та військово-політичного протистояння.

У сучасні історіографії вирізняють: 1) засоби конкретного історіографічного аналізу та 2) методи історіографічного синтезу. “Моделями” історіографічного вивчення є аналіз соціокультурних передумов стану та розвитку історичної науки певної доби, окремих наукових напрямів, шкіл, діяльності конкретного історика; наступний чинник історіографічного аналізу – це характер проблематики історичних досліджень (до них належить епоха “малих альтернатив”, пріоритет загальнолюдських вартостей, цінностей життя, великі соціальні групи – класи, нації, страти); важливим для аналізу залишається “звичайна людина”, “мовчазна більшість” в історії та інше²⁰.

Сучасні методологічні підходи до історичних досліджень визначаються обсягом та рівнем джерельної бази. Інтенсивне нагромадження джерельних комплексів привело до застосування методики статистичного аналізу (це стосується джерел із соціальної та економічної історії). На думку І. Колесник з 1960-х років в умовах технічного забезпечення виникає та набирає сили така спеціальна галузь джерелознавства як “усна історія”. Пошук “нетрадиційних” джерел в сучасних умовах здійснюється у зв’язку з розвитком таких напрямів історичних досліджень як локальна, сімейна історія, історія повсякденності, мікроісторія²¹. До таких напрямів належить і військова історія, яка базується, загалом, на двох типах джерел: відкритих (представлена у спеціальній літературі, медіа, інтернет ресурсах та інших), закритих (документи управлінських структур Збройних Сил України, Генерального штабу ЗСУ, Національної гвардії України, військ спеціальних операцій та інших).

І. Колесник стверджує, що найважливішим чинником історіографічного аналізу є характеристика методологічних принципів історичного дослідження. До них належать дослідження історичних концепцій, схем та теорій. Авторка виділяє методи “історіографічного синтезу”: класовий, культурологічний, сциєнтистський. У радянській історичній свідомості найбільш поширеним був класовий підхід. Культурологічний підхід до історіографії означає сприйняття її як складової історії культури (нині це антропологічні проблеми особистості, суб’єкта пізнавальної діяльності, психології та естетики творчості історика; постаті історика, дослідника минулого – це головний предмет і мета сучасного історіографічного дослідження). І, нарешті, сциєнтистський (науковий) принцип вивчення минулого науки (І. Колесник зазначає, що він постає як комбінація різних елементів, а українська історіографія виступає як доробок духовності, східнослов’янської культурної традиції, національної освіти та науки, як науковий феномен, національні ознаки якого набували дедалі більшої виразності у процесі входження до світової історичної науки)²².

Особливе місце у сучасних інтерпретаціях суспільно-політичної ситуації в Україні в умовах російської агресії займають питання історичної пам’яті. Про важливість цього феномену зазначають як українські, так і зарубіжні дослідники²³.

Сучасне вивчення методології історії, зокрема, військової, базується на кращих світових теоретико-методологічних концепціях. Ларі Вулф у передмові до українського видання “Винайдення Східної Європи” зазначає: “Україна завжди палко прагнула свободи”. Хто це сказав? Цю фразу, таку доречну для наших часів, коли Україна нарешті стала незалежною державою, написав Вольтер у XVIII ст. у “Історії Карла XII” (*L'Ukraine a toujours aspire a etre libre*). Вольтер ніколи не бував в Україні, і навіть цей його хвилинний інтерес до неї був майже випадковим, зумовленим тим простим фактом, що шведський король Карл XII зіткнувся із російським царем Петром Великим під Полтавою в Україні 1709 р. Якби не Полтавська битва, Вольтер навряд чи потурбувався би дізнатися щось про Україну та написати про її національні устремління. Але щойно французький філософ звернув увагу на Україну, його свідомість почала надзвичайно чутливо сприймати будь-які натяки на поривання до свободи²⁴.

¹⁹ Нові підходи до історіописання, за редакцією Пітера Берка (Київ: Ніка-центр, 2010), 368.

²⁰ Ірина Колесник, *Українська історіографія (XVIII – початок XX століття)*, (Київ: Генеза, 2000), 31–32.

²¹ Там само, 31–32.

²² Там само, 32–33.

²³ Богдан Гудь, *Загибель Аркадії. Етносоціальні аспекти українсько-польських конфліктів XIX – першої половини XX століття* (Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України; Львівський національний університет імені Івана Франка, 2006); Георгій Касьянов, “Історична пам’ять та історична політика: до питання про термінологію й генеалогію понять”, *Український історичний журнал*. 2 (2016): 118–137; Леонід Зашкільняк, “Історична пам’ять і соціальні функції історії у сучасному світі”, у *Україна–Європа–Світ* 2 (2009): 156–159; Ę. Zamorski, *Dziwna rzeczywistość. Wprowadzenie do ontologii historii*. Kraków: księgarnia akademicka (2008), 125–154.

²⁴ Ларі Вулф, *Винайдення Східної Європи. Мана цивілізації у свідомості епохи просвітництва*. (Київ: Критика, 2009), 19.

Сучасні теоретико-методологічні засади військово-історичних досліджень визначаються досягненнями передовсім національної науки. Загальними тенденціями еволюції сучасної світової історичної думки можна вважати зближення та інтеграцію історичних досліджень з іншими соціально-гуманітарними науками – соціологією, економікою, антропологією, лінгвістикою, психологією, культурологією, тощо, а також зміщення акцентів з соціальної та політичної історії в бік свідомісної й культурної. Методи та інструментарії цих наук дають змогу історикам отримувати більш повно та всебічно уявлення про зміни мислення та поведінки людей і людських спільнот в часі та просторі, а наслідки людських діянь виводити зі стану індивідуальної та колективної свідомості. Можна сказати, що порівняно з попередньою історіографією XIX–XX ст. сучасні дослідники минулого все більше переносять погляди з “зовнішньої” історії подій та явищ соціального життя на “внутрішню” історію свідомості та мислення, котрі їм передують²⁵.

Завдання історіографії полягає у тому, щоб показати як відбувалося нагромадження історичних знань, як розширювалося коло історичних понять і уявлень, як запроваджувалися у вжиток нові історичні джерела, що були доступні історикам певної епохи²⁶. Відповідно сучасний рівень суспільно-політичних процесів в Україні визначаються станом російсько-української війни 2014–2025 років.

Окремі дослідники зазначають, що нині методологічні підходи до оцінки історичного процесу визначаються “історією в критичній рефлексії”²⁷.

Характерною рисою сучасного протистояння між окремими державами є відсутність єдиного розуміння ознак початку воєнного конфлікту та порядку переходу у воєнний стан. На практиці це призводить до застосування військової сили без офіційного оголошення війни, що ускладнює ідентифікацію головних дійових осіб військових дій. При цьому зберігається можливість військових конфліктів і воєн у їхньому класичному вигляді з типовими етапами розвитку та певною структурою²⁸. Для сучасного етапу російської гібридної агресії характерним є використання численних російських фейків (міфів про історичне минуле Україна та її сусідів, новітню російсько-українську війну)²⁹.

Найсистематичніше визначення сутності війни можна знайти в працях К. Клаузевіца, який обґрунтував діалектичний зв’язок війни і політики. Автор зазначає, що війна є продовженням державної політики шляхом збройного насильства. Політологічний енциклопедичний словник дає таке визначення терміну “війна”: це збройна боротьба між державами чи соціальними, етнічними та іншими спільнотами; засіб боротьби за світову гегемонію та захист національних інтересів³⁰.

Ось чому актуальними для дослідників на нинішньому етапі залишаються історичні питання з’ясування причин виникнення та розвитку військових конфліктів, серед яких виступають приватні чинники, наприклад, національно-етнічні, релігійні протиріччя, територіальні суперечки тощо, які можуть не мати фундаментальної чи глибинної суті³¹.

На основі аналізу праць науковців, які досліджують особливості сучасних військових конфліктів і чинники, що їх зумовлюють, нами складено класифікацію військових конфліктів за такими основними ознаками: причини військових конфліктів; джерела військових конфліктів; ставлення до національних інтересів; застосування миротворчих сил; правові показники; стратегічні показники; соціально-політичні показники; показники якості; культурні показники. Залежно від причин воєнних конфліктів їх поділяють на: територіальні, економічні, сировинні, технологічні та соціальні. Залежно від джерел, якими є агресивність окремих держав чи їх коаліцій, політичних лідерів, юридичних чи фізичних осіб, воєнні конфлікти бувають: політичні, ідеологічні, сепаратистські, етноконфесійні,

²⁵ Леонід Зашкільняк, *Сучасна світова історіографія: посібник для студентів історичних спеціальностей університетів*. (Львів: ПАІС, 2007), 5.

²⁶ Михайло Марченко, *Українська історіографія (з давніх часів до середини XIX ст.)*. (Київ: видавництво Київського університету, 1959), 3.

²⁷ Zamorski K. *Dziwna rzeczywistość. Wprowadzenie do ontologii historii*. Kraków: księgarnia akademicka, 2008. s. 125–154.

²⁸ Т. Сергієнко, В. Белова, “Теоретико-методологічні аспекти політологічного дослідження проблематики військових конфліктів”, у *Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції* (ДДУВС, 15.03.2024), 167.

²⁹ Микола Литвин, “Спротив країн Центральної Європи новітньої агресії Росії проти України”, у *Wojna na Ukrainie. Rosyjski imperializm a niepodległość Ukrainy* /praca zbiorowa pod redakcją Stanisława Stępnia (Warszawa; Przemysł: fundacja Wolności i Demokracji, 2024), 105–144.

³⁰ Т. Сергієнко, В. Белова, “Теоретико-методологічні аспекти політологічного дослідження проблематики військових конфліктів”, у *Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції* (ДДУВС, 15.03.2024), 167.

³¹ Алла Киридон, Сергій Троян, “Захід і російсько-українська війна: аспект військово-технічної допомоги”, у *Україна і світ в умовах воєнних викликів: колективна монографія*, ред. Юрій Подрез (Суми: СумДПУ імені А. Макаренка, 2023), 31–45.

кримінальні. З точки зору національних інтересів військовий конфлікт може мати форму війни або збройного конфлікту. За правовою основою військові конфлікти поділяються на справедливі, або звичайні, і несправедливі, або неконвенційні. За культурними особливостями – на міжнародні та внутрішньо-цивілізаційні. Це пов'язане насамперед із конфліктами, зумовленими загостренням історичних протиріч у ході сучасних інтеграційних процесів формування регіональних та субрегіональних цивілізацій³².

Різноманітність типів воєн і військових конфліктів і факторів, що визначають причини їх виникнення і характер збройної агресії, не дає однозначного висновку про їхній вплив на економічний стан країн, що беруть участь у конфлікті, і вимагає поетапного дослідження для визначення напрямів післявоєнної відбудови³³.

Дослідження та навчання проводяться з метою глибокого та всебічного опрацювання та перевірки нових або найбільш важливих питань воєнної теорії, організаційної структури органів військового управління, військ (сил), способів бойового застосування та ефективності озброєння та військової техніки, практичної реалізації положень статутів і настанов³⁴.

Початок ХХІ століття відзначився появою нового виду міждержавного протистояння – гібридних воєн, для яких характерні ознаки: відсутність класичного збройного вторгнення; широке застосування поряд зі зброєю невоєнних засобів боротьби; стирання межі між війною і миром; активне застосування незаконних збройних формувань, терористичних організацій, криміналу.

Агресивна зовнішня політика російської федерації, в результаті якої були окуповані частини територій Молдови – Придністров'я, Грузії – Абхазія та Південна Осетія, України – Крим і частина Донбасу, стала основною загрозою територіальній цілісності України та інших суверенних держав. Фактично Україна стала першою державою, проти якої розв'язана повномасштабна гібридна війна³⁵.

Відповідно до Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” основою роботи наукових установ є проведення фундаментальних досліджень, прикладних наукових і науково-технічних (експериментальних) розробок, надання науково-технічних послуг тощо³⁶.

До нормативно-правової бази наукового супроводження підготовки військ (сил) належать наказ Міністерства оборони (МО) України від 27.07.2016 р. № 385 “Про затвердження Положення про організацію наукової і науково-технічної діяльності у Збройних Сил України”, в якому серед видів наукової (науково-технічної) роботи визначено дослідження на навчаннях та інших заходах оперативної, мобілізаційної і бойової підготовки та повсякденної діяльності військ (штабів), та інші акти МО і Генерального штабу (ГШ) ЗС України, Командування Сухопутних військ ЗС України³⁷.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що питання налагодження дієвої системи наукових досліджень в інтересах підготовки військ (сил) знаходили своє відображення в роботах науковців і керівників військового відомства, зокрема І. Руснака, В. Телелима, Р. Тимошенка, Ю. Гусака, В. Гордійчука, В. Хижняка та інших³⁸.

³² Алла Киридон, Сергій Троян, “Захід і російсько-українська війна: аспект військово-технічної допомоги”, 31–45.

³³ Так само.

³⁴ Сергій Радзіковський, “Проведення досліджень на навчаннях як елемент наукового супроводження процесу підготовки сухопутних військ”, *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України серія: військові та технічні науки*. 1(79) (2019): 110.

³⁵ Так само, 111–112.

³⁶ Увагу дослідників прикута до висвітлення становлення Литовсько-Польсько-Української бригади (в рамках військових відносин) (Олексій Фуртес, “Основні досягнення ЛитПолУкрбриг у процесі розвитку українсько-польсько-литовських військових відносин”, *Військово-науковий вісник НАСВ* 41 (2024): 60–78; Висвітлення підготовки курсантів в експозиціях музеїв в умовах російсько-української війни (Юрій Бураков, Павло Проховник, “Експозиції музеїв як засіб розвитку історичних знань курсантів в умовах російсько-української війни”, *Військово-науковий вісник*. Львів: НАСВ 41 (2024): 79–90; Висвітлення душпастирської діяльності у війську (V. Vyzdryk, O. Tomchuk, “Pastoral activities of religious institutions of Ukraine during the ATO”, *Військово-науковий вісник*. Львів: НАСВ, 41 (2024): 91–101; Олексій Фуртес, “УкрПолбг – важливий етап в історії розвитку українсько-польських військових відносин”, *Військово-науковий вісник*. Львів: НАСВ, 40 (2023): 103–117; Юрій Бураков, Анастасія Гневашева, “Нові технології висвітлення сучасної російсько-української війни у музейних експозиціях”, *Військово-науковий вісник*. Львів. НАСВ, 40 (2023): 135–146; Антон Миронович, “Реалізація зв'язків з громадськістю у Збройних Силах України під час проведення Антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей (2014–2018 рр.)”, *Військово-науковий вісник*. Львів: НАСВ, 40 (2023): 182–201; Андрій Харук, Володимир Зелений, “Офіційні українські видання про російсько-українську війну та їх використання в історичних дослідженнях”, *Військово-науковий вісник*. Львів: НАСВ, 40 (2023): 202–216.

³⁷ Сергій Радзіковський, “Проведення досліджень на навчаннях як елемент наукового супроводження процесу підготовки сухопутних військ”, *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України серія: військові та технічні науки*. 1(79) (2019): 112–113.

³⁸ Так само, 114.

Підготовка до проведення досліджень в ході навчань здійснюється завчасно та починається з розробки програми досліджень після ознайомлення з організаційними вказівками, у якій визначаються: мета, завдання, об'єкт та предмет досліджень, методи досліджень, місце та загальні терміни проведення досліджень, сили та засоби, що залучаються до проведення досліджень, порядок проведення досліджень (етапи досліджень, дослідницькі групи, матеріально-технічне забезпечення), форми подання донесень (доповідей, звітів, висновків) і шляхи їх втілення³⁹.

Результатом такої роботи є розроблення наукової методики проведення дослідження, що містить механізм проведення дослідження за визначеним планом на навчанні, а саме, які показники і критерії підлягають оцінці, кількість і якість елементів оцінювання дій військових частин (підрозділів), посадових осіб, ефективність використання озброєння та військової техніки (далі – ОВТ), а також інші дані, що необхідно зібрати, порівняти та проаналізувати. Під час узагальнення теоретичних досліджень формуються попередні висновки з доданням відповідних розрахунків, схем і таблиць⁴⁰.

Метод оцінювання ефективності застосування сил, ОВТ пов'язаний з процесом використання бойової техніки та озброєння, що приводиться в дію особовим складом, та оцінюється показниками бойової ефективності, під якими розуміються числові характеристики завданих противнику втрат або витрата бойових засобів. На ступінь бойової ефективності впливають показники, що характеризують зміст завдань і умови їх виконання, тактико-технічні характеристики (далі – ТТХ) військової техніки, способи її бойового використання і забезпечення технічної готовності, а також рівень бойової та психологічної підготовки особового складу⁴¹.

На третьому етапі дослідники здійснюють узагальнення напрацьованих результатів, підготовку висновків, пропозицій і рекомендацій. Робота починається з перевірки отриманих даних (розрахунків, показників, які зібрані під час проведення навчань, цифровий і аналітичний матеріал тощо)⁴².

Результативність запланованих заходів залежить від точності та правильності визначення мети та цілей досліджень, конкретності поставлених завдань і питань, в межах яких проводиться дослідження в ході навчань⁴³.

Ефективна політика держави щодо національної безпеки і оборони (далі – НБО) України є найвагомішою передумовою для забезпечення суверенітету, територіальної цілісності і непорушності державних кордонів⁴⁴.

По-перше, державний механізм воєнної розвідки є загально визнаним суспільним явищем, провідним суб'єктом сектору НБО будь-якої країни; він є складною системою, яка поєднує взаємозалежні та різноманітні за сутністю засади, процеси, сили, методи, технології і технічні засоби, інше; їх належне функціонування і розвиток забезпечує сукупність напрямів до-сліджень у різних галузях знань і практики;

по-друге, теперішній науковий дискурс щодо воєнної розвідки має достатньо високу активність, що відображає сутність певного фрагмента основного поля її досліджень, а останні можуть бути пріоритетними й урахованими на етапі прогнозування (цілепокладання), виходячи з їх вагомості та наявності ресурсів⁴⁵.

У теперішній війні сили безпеки і оборони України є вирішальними для досягнення перемоги, зокрема, завдяки належному функціонуванню і розвитку воєнної розвідки, що забезпечується шляхом втілення новітніх розробок різних галузей знань і практики. Прогнозування пріоритетних напрямів досліджень розвідки є базовим підґрунтям для формування відповідної державної Стратегії та плану її реалізації, виходячи з потреб практики та наявних ресурсів. Для забезпечення належного планування досліджень розглянуто методологічний підхід до побудови емпіричної типології напрямів досліджень воєнної розвідки. Їх аналіз доводить, що вони окреслюють міждисциплінарне поле напрямів досліджень у галузях державного і військового управління; радіоелектронної боротьби і розвідки,

³⁹ Радзіковський, "Проведення досліджень на навчаннях як елемент наукового супроводження процесу підготовки сухопутних військ", 117.

⁴⁰ Так само, 118.

⁴¹ Так само, 119.

⁴² Так само, 120.

⁴³ Так само.

⁴⁴ Юрій Максименко, В. Рудинський, С. Попов, В. Маміч, С. Литвиновський, "Методологічний підхід до побудови типології напрямів досліджень воєнної розвідки", *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України серія: військові та технічні науки* 2(91), (2023): 58.

⁴⁵ Так само, 59.

протидії іноземним технічним розвідкам; розвідувально-інформаційної, інформаційно-аналітичної роботи та інформаційних технологій⁴⁶.

Перспективами подальших досліджень доцільно вважати конкретизацію методології щодо побудови методики типології напрямів досліджень воєнної розвідки, у межах якої розглянуто методи систематичного покриття міждисциплінарного поля науково-прикладних розробок; виділення типових напрямів досліджень за допомогою методів форсайт-технології, доказового підходу, експертних оцінок і верифікації тощо⁴⁷.

Система вивчення та впровадження досвіду визначає дієві прийоми та способи здійснення процесу вивчення та впровадження досвіду у ЗС України, що дозволяє підвищити ефективність підготовки та застосування військ (сил) ЗС України, знизити ризики повторення помилок, збільшити шанси досягнення позитивного результату. Передусім, це стосується зменшення ймовірності поразки під час проведення операцій (бойових дій), зниження втрат серед особового складу і озброєння та військової техніки, покращення діяльності ЗС України з меншими ресурсними затратами тощо⁴⁸.

Функціонування Системи вивчення та впровадження досвіду здійснюється в рамках виконання стандартного процесу вивчення та впровадження досвіду Збройних Сил України, що є аналогічним процесу вивчення та впровадження досвіду Об'єднання збройних сил НАТО, за двома етапами.

Перший етап – вивчення досвіду, який розпочинається з початку виявлення проблем або з моменту розроблення плану збору інформації та завершується після затвердження (ідентифікації) вивченого уроку, зокрема, і передового досвіду⁴⁹.

Другий етап – впровадження досвіду, який розпочинається після затвердження вивченого (ідентифікованого) уроку і завершується затвердженням впровадженого уроку⁵⁰.

Монографія “Другий рік війни. Випробування на міцність: воєнно-історичний нарис російсько-української війни” – стала підсумком другого і останнього року роботи колективу Центру досліджень воєнної історії Збройних Сил України.

Автори запропонували періодизацію російсько-української війни: *Початковий період* – окупація Автономної республіки Крим, демонстраційні дії з розгортанням угруповань військ (сил) на кордонах; дестабілізація російськими спецслужбами обстановки у східних і південних областях України (20 лютого – початок квітня 2014 р.);

Перший період збройного конфлікту на Сході України – подолання “гібридної агресії” російської федерації та активні дії по звільненню території Донецької і Луганської областей від російських терористичних осередків; початок двосторонніх домовленостей (початок квітня–19 вересня 2014 р.);

Другий період – локалізація конфлікту, ведення стабілізаційної операції на Сході та Півдні України (з 19 вересня 2014 р.). У межах кожного з періодів виділялись окремі етапи.

За участі Головного оперативного управління Генерального штабу ЗС України та Головного управління розвідки Міністерства оборони України була розроблена періодизація *Третього періоду* російсько-української війни, початком якого стало широкомасштабне вторгнення російських збройних сил 24 лютого 2022 р., а підготовка до цього вторгнення (грудень 2021 р.–23 лютого 2022 р.) відбувалося в рамках останнього *другого періоду* збройної агресії.

Шляхом виділення найбільш значущих ознак воєнно-політичної, воєнно-стратегічної та оперативної обстановки було виділено декілька етапів *третього періоду* російсько-української війни.

Підготовчий етап широкомасштабної війни (грудень 2021 року–23 лютого 2022 р.).

Перший етап: перша стратегічна оборонна операція (24 лютого м квітень 2022 року) – вторгнення військ противника на багатьох напрямках з наміром реалізувати сценарій “блискавичної війни”.

Другий етап: друга стратегічна оборонна операція (травень м серпень 2022 року) – противник відмовився від першочергових планів, здійснив відведення і перегрупування військ та зосередив основні зусилля на остаточному захопленні Донецької та Луганської областей і утриманні окупованих територій.

Третій етап: перша стратегічна наступальна операція (29 серпня–листопад 2022 р.) – українські війська провели масштабну стратегічну наступальну операцію на Херсонському і Куп'янсько-

⁴⁶ Юрій Максименко, В. Рудинський, С. Попов, В. Маміч, С. Литвиновський, “Методологічний підхід до побудови типології напрямів досліджень воєнної розвідки”, 63.

⁴⁷ Так само, 64.

⁴⁸ “Доктрина з вивчення та впровадження досвіду у Збройних силах України”, (2020), 12.

⁴⁹ Так само, 15.

⁵⁰ Так само, 17.

Лиманському напрямках, в результаті якої було звільнено більшість окупованої території Харківської області, а на півдні України війська противника були відкинуті за бар'єрний рубіж р. Дніпро.

Четвертий етап: третя стратегічна оборонна операція (грудень 2022 р. – середина травня 2023 р.). Сили оборони України перейшли до стратегічної оборонної операції. Утримання окупованих територій – диверсійні дії на Херсонському напрямку. *Бої за Бахмут* (грудень 2022 – травень 2023 року); *бої за Вугледар* (січень – лютий 2023 р.); *спеціальні операції у пониззі Дніпра* (з листопада 2022 р.).

П'ятий етап: друга стратегічна наступальна операція (кінець травня – початок листопада 2023 р.). (Наступальні дії підрозділів і частин сил оборони України на Бахмутському напрямку) – травень 2023 р.; наступальна операція на Мелітопольському та Бердянському напрямках.

Шостий етап: четверта стратегічна операція (з листопада 2023 р. – до теперішнього часу)⁵¹.

На окреме дослідження заслуговують моральні етичні зауваги доц. Юрія Буракова та ад'юнтки Анастасії Гневашевої про життя військового як найбільшу цінність⁵².

Сучасні дослідження визначаються виконанням науково-дослідницьких проєктів у рамках Національного університету оборони України імені Івана Черняховського та Національної академії сухопутних військ імені Гетьмана Петра Сагайдачного. Методологічні засади військово-історичних досліджень базуються на досвіді історичної науки в Україні, передовсім на теоретико-підставових висновках дослідників (В. Смолій, І. Колесник, Л. Зашкільняк та ін.), здобутках вчених Інституту історії України НАН України (О. Лисенко, В. Гінда, Т. Пастушенко та ін.) та Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (І. Соляр, М. Литвин, П. Артимишні, О. Моравський, О. Аркуша та ін.), дослідників українського волонтерства (Г. Боднар та ін.).

Висновкові положення. У статті визначено головні засади теоретико-методологічних підходів до сучасного вивчення військової історії; з'ясовано дослідницькі методи (прийоми) досліджень, які реалізуються в рамках головних військових інституцій – Національного університету оборони України імені Івана Черняховського; Національної академії сухопутних військ імені Гетьмана Петра Сагайдачного та ін.; розглянуто проєкти щодо створення цілісного образу волонтерського руху в Україні та представлення в них усно-історичних досліджень; з'ясовано характер міжнародного співробітництва в оборонній сфері та підтримки України США, Канади та європейських держав. Як окремий дослідницький напрям представлено теоретичні здобутки українських істориків у сфері методології та історіографії (І. Колесник), які стали фундаментами сучасних пошуків серед військових істориків. В роботі таким представлено наукові опрацювання у сфері вивчення подієвої історії російсько-української війни та визначення її періодів.

REFERENCES

- Artymyshyn Pavlo, Soliar Ihor. "Mizh zahrozoiu dlia suverenitetu y regionalnym liderstvom: Ukraina ta rosiiski intehratsiini proekty na postradianskomu prostori." *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* (2022): 33–45. (in Ukrainian).
- Bodnar Halyna. "Sohodni istoriia tvorytsia v Ukraini. Usna istoriia i dosvidy nezavershenykh revoliutsii ta viiny: mirkuvannia pro dyskusiine i (ne)ocheyvidne." U *Slukhaty, chuty, rozumity: Usna istoriia Ukrainy XX–XXI st.: zbirnyk naukovykh prats, za nauk. red. Helinada Hrinchenko*. (Kyiv: TOV Art knyha, 2021). (in Ukrainian).
- Bodnar Halyna. "Usna istoriia revoliutsii, viiny i volonterstva v Ukraini: yak pratsiuvaty z nezavershenym mynulym." U *Ukraina–Polshcha: istorychna spadshchyna i suspilna svidomist*, red. Mykola Lytvyn. (Lviv: Instytut ukrainoznavstva NAN Ukrainy im. I. Krypiakevycha, 2023), 16, 268–300. (in Ukrainian).
- Burakov Yurii, Hnevasheva Anastasiia. "Dopomoha SSHA, Kanady i Velykoi Brytanii u pidhotovtsi Zbroinykh Syl Ukrainy v roky viiny (2014–2024)." U *Wojna na Ukrainie. Rosyjski imperializm a niepodległość Ukrainy*, praca zbiorowa pod red. Stanisława Stępnia. (Warszawa, Przemysł: Fundacja Wolność i Demokracja, 2024), 157–174. (in Ukrainian).
- Burakov Yurii, Hnevasheva Anastasiia. "Novi tekhnolohii vysvitlennia suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny u muzeinykh ekspozytsiakh." *Viiskovo-naukovyi visnyk*. Lviv: NASV, 40 (2023): 135–146.
- Burakov Yurii, Prokhovnyk Pavlo. "Ekspozytsii muzeiv yak zasib rozvytku istorychnykh znan kursantiv v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny." *Viiskovo-naukovyi visnyk*. Lviv: NASV 41 (2024): 79–90. (in Ukrainian).
- Doktryna z vyvchennia ta vprovadzhennia dosvidu u Zbroinykh Sylakh Ukrainy. (2020), 12. (in Ukrainian).

⁵¹ "Другий рік війни. Випробування на міцність. Воєнно-історичний нарис другого року широкомасштабної війни". У *Київ: міжнародний альянс готовності людського ресурсу ЄСЕНДІТІ України* (Центр досліджень воєнної історії Збройних Сил України, 2024), 8–15.

⁵² Юрій Бураков, Анастасія Гневашева, "Допомога США, Канади і Великої Британії у підготовці Збройних Сил України в роки війни (2014–2024)" у *Wojna na Ukrainie. Rosyjski imperializm a niepodległość Ukrainy* /praca zbiorowa pod redakcją Stanisława Stępnia, (Warszawa; Przemysł: fundacja Wolności i Demokracji, 2024), 157–174.

- Druhyi rik viiny. Vyprobuvannia na mitsnist. Voinno-istorychni narys druhoho roku shyrokomasshtabnoi viiny. (Kyiv: Mizhnarodnyi aliants hotovnosti liudskoho resursu ESENDTI Ukrainy, Tsentr doslidzhen voiennoi istorii Zbroinykh Syl Ukrainy, 2024), 8–15. (in Ukrainian).
- Furtes Oleksii. “Osnovni dosiahnennia LytPolUkrbryh u protsesi rozvytku ukrainsko-polsko-lytovskykh viiskovykh vidnosyn.” *Viiskovo-naukovy visnyk NASV* 41 (2024): 60–78. (in Ukrainian).
- Furtes Oleksii. “UkrPolbat – vazhlyvyi etap v istorii rozvytku ukrainsko-polskykh viiskovykh vidnosyn.” *Viiskovo-naukovy visnyk*. Lviv: NASV, 40 (2023): 103–117. (in Ukrainian).
- Hanus Serhiy. “Kollinhvud Robin Dzhordzh.” U *Politychna entsyklopediia*, red. Yurii Levenets ta in. (Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, 2011). (in Ukrainian).
- Hinda Volodymyr. “Rosiiskyi kidneping v Ukraini: vydy ta motyvy.” *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* 2 (2024): 24. (in Ukrainian).
- Hnevasheva Anastasiia. “Mizhnarodna navchalna misiia SShA dlia viiskovosluzhbovtiv Zbroinykh Syl Ukrainy (2014–2023).” U *Ukraina ta tsyvilizatsiini vyklyky: dolaiuchy lykholittia viiny (2014–2024)*. Kolektyvna monohrafiia, 12. (in Ukrainian).
- Horinov Pavlo. *Volonterska diialnist v Ukraini: sotsialno-pravove doslidzhennia*. (Kyiv: Derzhavnyi instytut simeinoi ta molodizhnoi polityky, 2022). (in Ukrainian).
- Hrytsiuk V., Lysenko Oleksandr, Pastushenko Tetiana. “Druha svitova v konteksti rosiisko-ukrainskoi viiny: osnovni naratyvy y perspektyvy doslidzhennia.” *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* 4 (2024): 5.
- Hud Bohdan. *Zahybel Arkadii. Etnosotsialni aspekty ukrainsko-polskykh konfliktiv XIX – pershoi polovyny XX stolittia*. (Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy; Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka, 2006). (in Ukrainian).
- Kasianov Heorhii. “Istorychna pamiat ta istorychna polityka: do pytannia pro terminolohiiu y henealohiiu poniat.” *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* 2 (2016). (in Ukrainian).
- Kharuk Andrii, Zelenyi Volodymyr. “Ofitsiini ukrainski vydannia pro rosiisko-ukrainsku viinu ta yikh vykorystannia v istorychnykh doslidzhennyakh.” *Viiskovo-naukovy visnyk*. Lviv: NASV, 40 (2023): 202–216. (in Ukrainian).
- Kyrydon Alla, Troian Serhii. “Zakhid i rosiisko-ukrainska viina: aspekt viiskovo-tekhnichnoi dopomohy.” U *Ukraina i svit v umovakh voiennykh vyklykiv: kolektyvna monohrafiia*, red. Yurii Podriez. (Sumy: SumDPU imeni A. Makarenka, 2023), 31–45.
- Kolesnyk Iryna. *Ukrainska istoriografii (XVIII – pochatok XX stolittia)*. (Kyiv: Heneza, 2000), 31–32. (in Ukrainian).
- Kollinhvud Robin Dzhordzh. *Ideia istorii*. (Kyiv: Osnovy, 1996). (in Ukrainian).
- Lysenko Oleksandr. “Deiaki teoretychni i praktychni aspekty usnoistorychnykh studii v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny.” U *Viina, nauka ta emotsii: (ne)prohovorene*. (Chernihiv, 2024), 19–24. (in Ukrainian).
- Lysenko Oleksandr. “Kryza Rosiiskoi Pravoslavnoi Tserkvy kriz pryzmu viiny RF proty Ukrainy (na materialakh intervieu ta publikatsii A. Kuraieva).” U *Storinky voiennoi istorii Ukrainy: zbirnyk naukovykh statei* 28, 213–232. (in Ukrainian).
- Lytvyn Mykola. “Sprotyv krain Tsentralnoi Yevropy novitnii ahresii Rosii proty Ukrainy / Sprzeciiv państw Europy Centralnej wobec obecnej agresji Rosji na Ukrainę.” U *Wojna na Ukrainie a polsko-ukraińskie partnerstwo strategiczne*. (Warszawa; Przemyśl, 2024), 105–144. (in Ukrainian).
- Lytvyn Mykola, Khakhula Liubomyr. “Osoblyvosti viiskovo-politychnoi spivpratsi Ukrainy i Polshchi u period rozghortannia povnomasshtabnoi rosiiskoi ahresii.” U *Wojna na Ukrainie a polsko-ukraińskie partnerstwo strategiczne*. (Warszawa–Przemyśl, 2023), 123–142. (in Ukrainian).
- Lytvyn Mykola, Khakhula Liubomyr. *Putinska Rosiia: pochatok krakhu shovinistychnykh kompleksiv ta imperskykh ambitsii*. U *Rosiia–Ukraina: zrady, soiuz, viiny*. (Lviv: Aston, 2022), 785–793. (in Ukrainian).
- Maksymenko Yurii, Rudynskyi V., Popov S., Mamich V., Lytvynovskiy S. “Metodolohichni pidkhyd do pobudovy typolohii napriamiv doslidzhen voiennoi rozvidky.” *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Serii: Viiskovi ta tekhnichni nauky* 2(91) (2023): 58.
- Marchenko Mykhailo. *Ukrainska istoriografii (z davnikh chasiv do seredyny XIX st.)*. (Kyiv: Vydavnytstvo Kyivskoho universytetu, 1959), 3.
- Myronovych Anton. “Realizatsiia zviazkiv z hromadskistiu u Zbroinykh Sylakh Ukrainy pid chas provedennia Antyterorystychnoi operatsii (2014–2018 rr.).” *Viiskovo-naukovy visnyk*. Lviv: NASV, 40 (2023): 182–201. (in Ukrainian).
- Novi pidkhydy do istoriopyssannia, za red. Pitera Berka. (Kyiv: Nika-tsent, 2010), 368.
- Pastushenko Tetiana. “Khronolohiia bytvy za Kyiv: den za dnem. Ohliad vebresursu: Khroniky oborony Kyieva: liutyi–kviten 2022.” *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* 1 (2024). (in Ukrainian).
- Pro hidnist. Volonterskyi rukh v Ukraini 2013–2017 rokiv, za red. Oleny Arkushi, Mykoly Lytvyna. (Lviv: NAN Ukrainy, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha, 2018).
- Prokhovnyk Pavlo. “Mizhnarodne viiskove spivrobitnytstvo Zbroinykh Syl Ukrainy v roky rosiiskoi ahresii (2014–2021 rr.): istorychnyi kontekst.” (Dys. doktora filosofii, NASV Lviv, 2023), 166–168.
- Radzikovskyi Serhii. “Provedennia doslidzhen na navchanniakh yak element naukovooho suprovodzhennia protsesu pidgotovky sukhoputnykh viisk.” *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Serii: Viiskovi ta tekhnichni nauky* 1(79) (2019): 110. (in Ukrainian).

- Serhiienko T., Bielova V. “Teoretyko-metodolohichni aspekty politolohichnoho doslidzhennia problematyky viiskovykh konfliktiv.” U *Materialy VIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (DDUVS, 15.03.2024), 167. (in Ukrainian).
- Smolii Vitalii, Kulchytskyi Stanislav, Yakubova Larysa. *Donbas i Krym v ekonomichnomu, suspilno-politychnomu ta etnokulturnomu prostori Ukrainy: istorychnyi dosvid, moderni vyklyky, perspektyvy*. (Kyiv: Instytut istorii Ukrainy, 2016). (in Ukrainian).
- Soliar Ihor, Muravskyi Oleh. “Rosiisko-ukrainska viina u vizii polskoho politykumu (berezen 2014 – liutyi 2022).” *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist* 28 (2023): 15–30. (in Ukrainian).
- Tkachuk Pavlo, Kharuk Andrii ta in. *Narys istorii Sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy (1991–2021)*. (Lviv: NASV, 2022). (in Ukrainian).
- Tovmash D., Hrabovska I., Kahamlyk S. “Volonterstvo zhinotstvo yak efektyvna skladova borotby z rosiiskym ahresorom.” *Ukrainoznavchyi almanakh* 32 (Kyiv: Milenium, 2023), 43–50.
- Vashchenko Volodymyr. *Leksii z istorii ukrainskoi istorychnoi nauky druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittia*. (Dnipropetrovsk: DDU, 1998), 8. (in Ukrainian).
- Vyzdryk V., Tomchuk O., “Pastoral activities of religious institutions of Ukraine during the ATO”, *Viiskovo-naukovyi visnyk*. Lviv: NASV, 41 (2024): 91–101. (in English).
- Wulf Lari. *Vynaidennia Skhidnoi Yevropy. Mapa tsyvilizatsii u svidomosti epokhy prosvitnytstva*. (Kyiv: Krytyka, 2009), 19. (in Ukrainian).
- Yaremchuk Vitalii. *Mynule Ukrainy v istorychnii nautsi URSR pisliastalinskoï doby*. (Ostroh: Vyd-vo Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”, 2009), 8.
- Zamorski K., *Dziwna rzeczywistość. Wprowadzenie do ontologii historii*. Kraków: księgarnia akademicka (2008), 125–154. (in Polish).
- Zashkilniak Leonid. *Suchasna svitova istoriohrafia: posibnyk dlia studentiv istorychnykh spetsialnostei universytetiv*. (Lviv: PAIS, 2007), 5. (in Ukrainian).
- Zashkilniak Leonid. “Istorychna pamiat i sotsialni funktzii istorii u suchasnomu sviti.” *Ukraina–Yevropa–Svit* 2 (2009): 156–159. (in Ukrainian).

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF CONTEMPORARY MILITARY-HISTORICAL RESEARCH

Oleksij SUCHYY

Ivan Franko National University of Lviv,
Mykhaylo Hrushevskiy Department of Contemporary History of Ukraine
1 Universytetska str., 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: o.sukhyi@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0631-0910

Based on the study of reference materials and implemented military-historical projects, the article presents and defines contemporary theoretical and methodological approaches to the modern study of military history. It analyzes the research methods used in the execution of military-historical projects and identifies the institutions and specialists involved in their implementation. Certain sections are devoted to the analysis of the volunteer movement in Ukraine, which began in 2014 and gained particular significance during the years of the full-scale Russian-Ukrainian war of 2022–2025; oral history research is also discussed. The theoretical and methodological aspects of scholarly inquiry conducted in the field of military history are grounded in the best methodological models of both foreign and Ukrainian historiography. The article also introduces the results of Ukrainian military historians concerning the periodization of the Russian-Ukrainian War of 2014–2025 and the doctrine of Ukraine’s defense under conditions of Russian aggression.

Key words: Russian-Ukrainian war of 2014–2025, theoretical and methodological aspects, oral history research, Ukrainian historiography, methodology of scientific inquiry.